

Роман ГОЛИК

*доктор історичних наук
старший науковий співробітник відділу нової історії України
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3123-1920>
e-mail: roman_holyk70@ukr.net*

МІЖ ГИСИХІЄЮ І РАЦІО: СВІТ ІДЕЙ ІВАНА ПАСЛАВСЬКОГО

Світ ідей Івана Паславського дуже широкий та різноманітний, як і весь науковий шлях ученого. У ньому переплелися різні парадигми та концепції: філософські, історичні, релігієзнавчі. Малювати його загальний пейзаж на тлі життєвої дороги науковця нелегко, однак дуже цікаво.

Іван Паславський народився 8 лютого 1945 р. у с. Велика Волосянка Старосамбірського р-ну тодішньої Дрогобицької обл. (яка існувала до 1959 р., а потім приєднана до Львівської обл.). Час до часу вчений вказував на своє шляхетське коріння. Паславські – справді відомий рід гербу Сас, пов'язаний, очевидно, зі с. Пацлав/Rasław і відомою Кальварією Пацлавською, про що Іван Васильович теж згадував. Мовляв, десь на історичних шляхах змінили «ц» на «с», та й вийшло «Паславський». Однак із прізвищем науковець також мав клопіт, бо, коли частина його менших праць (наприклад енциклопедичних статей) виходила в Києві, особливо в комп'ютерну еру, літературний редактор настійливо виправляв «І. Паславський» на «І. Заславський» – і нічого не допомагало. Частина статей Івана Васильовича й нині так підписані.

Шляхів у філософію багато, й один із них – через філологію*. До таких належав і філологічно-філософський шлях І. Паславського, який 1969 р. став випускником

* Так, навіть філософські ідеї/концепти українського середньовіччя треба «вилловлювати» з текстів богословської давньоукраїнської середньовічної книжності – проповідей, повчань, «Зологів» чи «Шестидневів», отже, з літературної, філологічної стихій. Це частково показують тексти І. Паславського до другого тому «Історії української культури». У ранньоновітній період філософія також була частиною філологічного простору, як у текстах Сковороди, або ж утворювала комплекс із риторикою і поетикою, як курси логіки в Києво-Могилянській академії. Філософські ідеї були частиною релігійного й релігійно-полемічного тла, тому їх шукали в художньо-публіцистичних текстах Івана Вишенського й інших полемістів. Частково так їх розглядав

класичної філології Львівського університету. Тут на нього впливали лекції літературознавців і лінгвістів: перекладача Вергілієвої (Publius Vergilius) «Енеїди» та Кльоновичевої (Sebastian Klonowic) «Роксоланії» Михайла Білика, транслятора Августинової (Augustinus) «Сповіді» Юрія Мушака, а також граматики та перекладача Йосифа Кобіва чи спеціаліста з античного джерелознавства Соломона Лур'є, зрештою, дослідника латиномовних поетик та риторик, а також перекладача «Поетики» Митрофана Довгалевського Віталія Маслюка. Іван Васильович часто їх згадував, особливо Йосифа Кобіва, і солідного, строгого, вислуженого педагога, дещо скупого на емоції Михайла Білика, і протилежного за характером Юрія Мушака*. Ця наука дала молодому випускникові університету ґрунтовні знання з латинської та німецької мов, перекладачем із яких він став.

У 1971 р. І. Паславський потрапив до Інституту суспільних наук (тепер – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ). Працюючи тут, він долучився до загальноукраїнської когорти дослідників і перекладачів латиномовних філософських та риторичних курсів Києво-Могилянської академії (Валерія Нічик, Віталій Маслюк, Іван Іваньо, Марія Кашуба, Ігор Захара й ін.). Ця праця потребувала філологічних знань, передусім латинської мови. Тому філософська праця Івана Паславського – це і перекладацька робота над джерелами, наприклад над текстами Феофана Прокоповича, а особливо над перекладом курсу логіки Йоасафа Кроковського, на жаль, неопублікованого навіть у вигляді електронної книги (а вартувало б!)**.

і І. Паславський у працях 1970–1980-х років. Навіть згодом українська філософія йшла філологічним шляхом. «Філософія серця» Памфіла Юркевича вписана в образний художній контекст. Філософія мови Олександра Потебні стала частиною філології, як і філософських рефлексій його інтерпретатора, філолога-славіста Костянтина Чеховича, або філософсько-богословські роздуми Гавриїла Костельника йшли в парі з філологічними. Навіть у другій половині ХХ ст. гносеологічна школа Копніна та частина досліджень Мирослава Поповича, як і праці харківської школи філософії мови 1990-х років, були присвячені філологічним проблемам філософії. Зрештою, навіть Львівсько-Варшавська філософська школа Казимира Твардовського (Kazimierz Twardowski) (хоч їй важко назвати українською) також працювала у сфері філології та філософії одночасно. Звісно, філософські знання не вичерпувалися філологією, але така тенденція була.

* Саме про жвавого, емоційного, незвичного Юрія Мушака Іван Паславський говорив найчастіше. Очевидно, йому імпонувала товариєцькість і безпосередність викладача. Згадував його за університетською кафедрою; як заходив до бібліотеки на вул. Радянській (тепер – Винниченка), і, бачачи молодих колег, що працювали над перекладами, з гумором приказував нібито російською: «Ну що, розвращаєте або ізвращаєте?», – натакаючи на «внутрішню форму» латинського «translatio» – ‘переклад’ та «transfero» – ‘перекладати’. Відзначав велику Мушакову пунктуальність: навіть після гучної забави ввечері, коли зранку його вже майже не чекали, викладач приходив точно о 9-й, щоб почати заняття. Також пригадував, як приходив до доцента Ю. Мушака додому, а той скаржився, що так і не захистив докторської дисертації, яку вже написав. Коли ж його запитували, де вона, то легковажно відповідав: «Та во там, десь за п'єцом, лежить». Також пригадував посиденьки Ю. Мушака з молодшими колегами у львівських кав'ярнях і ту останню зустріч, десь 1972 р., коли вже уражений важкою хворобою професор говорив із ним, а потім незвично випрямленою ходою попрямував у свою останню путь.

** Іван Паславський часто зазначав, що певний час чекав публікації свого перекладу наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років у київській «Науковій думці» у спеціальній серії «З історії філософської думки на Україні». Однак криза уможливила видання лише кількох томів серії (твори Феофана Прокоповича, етичні курси, курси Григорія Кониського). Уже проф. Ігор Захара

Науковий шлях І. Паславського – це шлях філолога, який став філософом. І це так чи так позначилося на його працях, написаних до 1990-х років. Після довгих студій над Й. Кроковським 1979 р. дослідник захистив дисертацію, присвячену іншій темі: філософським аспектам міжконфесійної полеміки в Україні у XVII ст. – вибору між Сходом і Заходом, пізнішою гисихією/ісихією і раціо. Частково ідеї дисертації стали підґрунтям для монографії, яку вчений видав за кілька років («З історії розвитку філософських ідей на Україні в кінці XVI – першій третині XVIII ст.», Київ, 1984). Проте зацікавлення дослідника охоплювали набагато ширший спектр тем і проблем. Звісно, І. Паславського цікавив розвиток логічних ідей, зокрема в рукописній «Логіці Авіасафа» (стаття «Розвиток логічних ідей у вітчизняній філософії другої половини XV ст.», 1986). Але в його доробку були і студії киянських осередків пізньосередньовічного та ранньомодерного філософування (у збірнику «Философская мысль в Киеве. Историко-философский очерк», 1982), і статті про роль ісихазму в українській традиції («До питання про роль візантійського ісихазму в розвитку духовної культури східнослов'янських народів», 1983 та «Исихазм в украинской средневековой философской мысли», 1989), і аналіз постаті Кирила-Транквіліона Ставровецького («Кирило-Транквіліон Ставровецький і філософські традиції Київської Русі», 1982). Імовірно, праця над елементами ренесансної філософії чи культури в Україні на зламі 1980–1990-х років (збірник «Філософія Відродження на Україні», 1990) наштовхнула вченого на розвиток ідеї «Оленьковичького ренесансу» / «Ренесансу Оленьковичів» XV ст.

У 1990-х роках на тлі відродження Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ) І. Паславський добре усвідомлював, що в медієвістичному та ранньомодерному українському контекстах філософія була продуктом богослов'я. Тому після зміни парадигм 1991 р. на перший план дослідницької праці вийшли богословські й історичні зацікавлення. Тепер ученого цікавила народна релігійність у контексті унійної ідеї чистилища (робота «Уявлення про потойбічний світ і формування поняття чистилища в українській середньовічній народній культурі» у «Записках» відродженого Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ), 1994) наукові знання ранньомодерного часу («Наукові знання у контексті української культури другої половини XVI – першої половини XVII століть», 1996, розділ «Наукові знання» у другому томі «Історії української культури», 2001), роль томізму в українській культурі («Святий Тома з Аквіну і його вчення в контексті української духовності», 1999), як і протиставлення аристотелізму та платонізму в українській культурі («Платонізм і аристотелізм у філософській культурі України XI–XVIII ст.», 2000), а також західні й унійні вектори розвитку Київської Церкви (у 1998–2001 рр. під цією назвою виходив альманах християнської думки за редакцією ероманаха ЧСВВ Теодозія Янківка, і його Іван Паславський активно підтримував як член редколегії). Також, як і раніше, вченого цікавили питання наукової та філософської термінології пізнього Середньовіччя та раннього Нового часу («До історії формування української наукової та філософської

зумів видати лише один із трьох томів Стефана Яворського. Далі була криза – серію вимушено закрили. Тому Іван Паславський, опублікувавши у «Філософській думці» за 1976 р. (Кроковський Йоасаф. [Фрагменти філософського курсу (Фізика, метафізика, логіка, психологія)]. Філософська думка, 1976. № 5. С. 104–107), по роках чекання здепонував машинопис перекладу у відділі рукописів Львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України, залишивши копію в архіві Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

термінології в пізню княжу добу (На матеріалах київської перекладної літератури другої половини XV століття)» (2003)).

На момент виходу з підпілля УГКЦ в Україні визріла потреба глибшого пояснення історії української релігійності, духовності серед мирян. Істориків Церкви та релігійної думки було тоді небагато, частина з них – духовні особи в діаспорі чи з діаспори. Іван Паславський став одним із теоретиків відновленого греко-католицького мирянства й осмислення місця Церкви в історії та сучасному світі. Переосмислена в тих роках концепція гесихії/гисихії/ісихії та раціо і платонізму, паламізму, аристотелізму, томізму в українській думці для дослідника була філософсько-філологічною реакцією на «західництво» й «восточництво» і у традиціях української філософської думки, і у практиці УГКЦ 1990-х років. Ця дихотомія у трактуванні І. Паславського доволі різка. Він виступив адептом раціонального західництва і (прямо чи опосередковано) критикував концепції умовних паламістів та представників гесихії/гисихії/ісихії різних часів. Частково це наслідок зацікавлення «візантійщиною» та російським містицизмом як «втіленням східної духовності», що інтенсифікувалося і на Заході Європи, і в Україні впродовж 1990–2000-х років. Це було реакцією емоційного, інколи категорично-імперативного, критичного та гострого на язык інтелектуала-інтелігента, яким був І. Паславський. Учений різко критикував концепції прихильників ісихазму, радикального восточництва. Інколи навіть у приватних розмовах гротескно протиставляв «духовних пастирів» (інтелектуалів західного типу) «духовним пастухам», у яких, за його словами, «було більше в бороді, і в рукаві, як в голові». На думку І. Паславського, ісихастичні тенденції та прагнення контемплятивного, споглядального життя (*vita contemplativa*) в українській культурі та східній християнській традиції загалом сприяли її консервативності, неактивності, відставанні в розвитку порівняно з динамічною західнохристиянською цивілізацією з її активним життям (*vita activa*) і раціональним підходом. Така концепція ісихазму й частини східнохристиянської традиції, як і досить категорична оцінка окремих постатей в історії української Церкви (наприклад «восточника» Гавриїла Костельника як перманентного русофіла), викликали різну реакцію: від підтримки до критики. Однак науковець дотримувався цієї думки незмінно.

Так чи так ідея гесихії/ісихії та раціо позначилися на концепції книг І. Паславського, що з'явилися саме в цей час і мали значний резонанс: «Між Сходом і Заходом. Нариси з культурно-політичної історії Української церкви» (1994) та «Берестейська унія і українська християнська традиція» (1997). Тут історіософія розвитку українських Церков вбрана в логічну форму Рима/ католицизму/ Вселенської Церкви як західної «тези», візантійського християнства Константинополя як східної «антитези» Риму й Київської Церкви/ київського християнства та Берестейської унії як синтези, що поєднала Схід і Захід Христової Церкви. Цей період діяльності вченого можна назвати філософсько-богословським.

Водночас дослідник намагався розглядати історію філософської й релігійної думки не лише як історію ідей, а й як соціальну, у контексті постатей та фактів, із ними пов'язаними. Це йому допомогло, коли треба було змінити напрям наукового шляху. З 1970-х років він працював у відділі філософії, де в різні роки його колегами були: Марія Кашуба, Марат Верников, Мирон Олексюк, Ігор Захара, Вікторія Любащенко, Василь Горинь, Олесь Старовойт та ін. У цей час історія української філософії у працях І. Паславського займала центральне місце. А це дуже непросте й дискусійне

Іван Паславський серед колег відділу середніх віків

галузь науки*. Однак на початку ХХІ ст. ці суперечки в інституті закінчилися, бо відділ розформували. Вимушено вибираючи після 2000 р. інший шлях, учений опинився на роздоріжжі: історія чи філологія – і віддав перевагу відділу історії середніх віків, бо вважав себе швидше історіографом-медієвістом, ніж філологом. Тут його роботи частково концентрувалися довкола Галичини, її церковної та культурної історії і, зокрема, зв'язків із Західною Європою та її культурою. Хронологічно це охоплювало великі часові відтинки, які виходили далеко за межі медієвістики чи ранньомодерних студій. Загалом, як видається, Іван Паславський сприймав історичний процес, орієнтуючись на класичну історіографію ХІХ – початку ХХ ст. (Михайло Грушевський, Іван Крип'якевич), а особливо на школу, умовно кажучи, українських католицьких світських і церковних істориків, які сформувалася в міжвоєнний час у Галичині та

* Дослідників турбувало питання: а чим є і чи є взагалі можливою історія української філософії чи історія філософії в Україні? Частина ставилася до цього скептично. Інститутські філософи, серед них Іван Паславський, Василь Горинь та Ігор Захара, часто згадували дискусії з істориками, зокрема акад. Ярославом Ісаєвичем, який запитував: чи в Україні був свій Декарт (Descartes), Кант (Kant) чи Гегель (Hegel), щоб вважати українську філософію чимось цілісним? Тому одні філософи говорили, радше, про історію філософських ідей на українських землях, інші – хотіли бачити якийсь континуум філософської думки в українській традиції. Іван Паславський, як видається, волів досліджувати-таки інтелектуальну історію філософських ідей чи поглядів, частина яких існує в розпорощеному вигляді, а частина – у вигляді цілісних текстів.

діаспорі (Степан Томашівський, Микола Чубатий, Ісидор Нагаєвський, Атанасій-Григорій Великий, Ісидор Патрило). Такі орієнтири в історичному середовищі сприймали по-різному, однак учений їх чітко дотримувався.

Частково це визначило спектр інтересів І. Паславського в «історичний» період діяльності: об'єктами його зацікавлень стали постать короля Данила Романовича та культура Галицько-Волинської держави (книга «Коронація Данила Галицького в контексті політичних і церковних відносин XIII ст.», Львів, 2003), виникнення середньовічної Галицької митрополії (книга «Галицька митрополія: історичний нарис», разом із Михайлом Гайковським, Львів, 2007), стаття «Заснування Галицької митрополії 1303 року: причини та наслідки» (2008) і гіпотетичний час заснування Львова (монографія «Хто і коли заснував місто Львів? Вірогідні й невірогідні дати заснування столиці Галичини», 2010 та стаття «Новознайдена дата заснування Львова», 2011), проблеми взаємовідносин Романовичів з Апостольським престолом (стаття «Хто був ініціатором русько-римського зближення у 40-х роках XIII століття: Данило Романович чи Інокентій IV?», 2012) постать архієпископа Петра (стаття «Галицький єпископ Петро – ставленник і дипломат Данила Романовича», 2013) та його уявлення про світ (стаття «Інформація про татар руського архієпископа Петра, учасника I Ліонського собору (1245), 2011). Водночас для науковця залишалися важливими проблеми, пов'язані з ранньомодерною Берейстейською унією та культурним відродженням («Берейстейська унія в контексті першого українського національно-культурного відродження», 2017), філологічних знань і видань ранньомодерного часу («Львівський Адельфотес 1591 р. у контексті гуманістичних студій в Україні в кінці XVI – першій половині XVII ст.», 2017).

Учений постійно цікавився історією Галичини й Володимирії, XVIII–XX ст., по-статтю Антонія Ангеловича (монографія «Антоній Ангелович. Його епоха і діяльність», Львів, 2006), діяльністю Івана Гудза («Маловідомі джерела до історії Греко-Католицької Церкви останньої чверті XVIII ст. (Рукописна спадщина о. Івана Гудза)» (2018), «Участь адептів старого галицького москофільства у підготовці та проведенні Львівського псевдо-собору 1946 року» (2016)). Частина цих публікацій була науковою, частина – науково-популярною. А ще була копітка робота над статтями до різних енциклопедій, до яких науковець завжди хотів «дати» (з наголосом на «и») якийсь матеріал, або «шкробнути якусь монографійку» чи статтю, хоч і жартував, що «лінуює». Фактично, ця робота й велика монографія «Гисихія і раціо. Філософський світ української культури середніх віків і ранньомодерного часу» (2015) ознаменували завершальний етап наукового і, на жаль, як виявилося, життєвого шляху дослідника*. Шляху, на якому, як в унійній традиції, якій він завжди був вірний, зіштовхувалися, протистояли й синтезувалися Схід і Захід, платонізм і аристотелізм, томізм і паламізм, ісихія і раціо.

* Іван Паславський відійшов у засвіти 2 серпня 2021 р. Спочив у Самборі, у якому завжди відпочивав влітку і про який любив поговорити зі мною, уродженцем цього міста. У його планах було видання ще одної монографії, присвяченої добі Галицько-Волинської держави. Але, як видається, на перепоні стала педантичність ученого з його постійним прагненням перевіряти факти і доповнювати тексти: «Я маю ще піти в бібліотеку чи архів і на то подивитися, звірити цитати», – часто казав Іван Васильович. Так само, попри чималий науковий досвід і справді професорські знання, не хотів захищати докторської, і, коли його до цього підштовхували, скромно казав: «Нема такої мети й потреби». Але насправді залишався для нас тим справжнім доктором наук – хай навіть без титулу. А то, певно, головне.

Іван Паславський бачив світ із філософської, філологічної, релігійної та історично-історіософської перспектив. Пригадую, як одягнений майже завжди в костюм, зрідка в куртку, неодмінно при краватці та з портфелем під час зустрічей у коридорах інституту вчений розмірковував над минулим і теперішнім, кажучи: «Ну, та Ромцю (або Ромку), та подивися, дитинко, до чого то все йде!». Інколи застановлявся над тим, що все маліє і мізерніє, навіть еліти втрачають силу та міць. Середньовічні королі, стверджував І. Паславський, були помазанниками Божими, а теперішні правителі світу переважно популісти, підніжки мас, яким догоджають і від яких залежать. Так воно і є, бо саме з тих популістів виростають новітні тирані й диктатори, які мучать та гублять світ.

Іван Паславський ще встиг побачити, як змінювався світ перед викликом жахливої пандемії, яка забрала мільйони життів по всій планеті й перешкоджала нам частіше бачитися в останні роки його життя. Думаю, Іван Васильович, як і ми, дуже переживав би через повномаштабну війну Росії проти України, яка приносить гекатомби жертв. Але, переконаний, попри все, зараз він дивиться на нас згори і як колись із гумором, по-галицьки, каже: «Дякую вам всім щиро, що ви так за мене, раба Божого, згадалисте». А ми дякуємо йому за те, що був із нами й серед нас.

REFERENCES

Paslavskiy, I. (1976). Krovovskyi Yoasaf. [Frahmenty filosofskoho kursu (Fizyka, metafizyka, lohika, psykhohohiia)]. *Filosofska dumka*, 5, 104–107 (in Ukrainian).